

Särö: Kulturhistorisk inventering

Landsantikvarien Halmstad 1979

En sammanfattning

Förord

Undersökningens syfte har varit att ta fram och presentera inventeringsområdets kulturhistoriska värden samt att ge anvisningar för hur dessa värden bör utnyttjas som en tillgång vid planeringen så att dessa tillgångar även bevaras åt framtiden. (1)

Utredningens bakgrund

Under åren 1898-1905 genomfördes en ägarstyckning av ön, som då blev uppdelad i ett stort antal fastigheter.

I ett generalplaneförslag, upprättat 1966, undantogs Särö från ny bebyggelse med undantag för den sydöstra delen. Innebörden i förslaget var bl a att Särö skulle utgöra ett rekreationsområde för tillresande från andra delar av landet. Tätbebyggelse föreslogs till omåden öster om Särö.

En dispositionsplan för Särö upprättades 1969 av kommunplan AB/ark Bo Wedenmark.

Inom Särö vägförening togs ett initiativ till omarbetsning av konceptförslaget till dispositionsplanen, vilket resulterade i den s k PLUS-planen (PLUS = planeringsutskottet för ön Särö). Förslaget behandlades inte kommunalt. (4)

Efter det att Särö kommun införlivats med Kungsbacka kommun 1971, gav byggnadsnämnden WAAB White Arkitektkontor AB Göteborg, uppdrag att upprätta förslag till byggnadsplan. Förslag upprättades 1974 och antogs av kommunfullmäktige 1976.

”Ett huvudmotiv för planen är att den utgör förutsättningen för en vatten- och avloppsanering inom området.”

Den tillkommande bostadsbebyggelsen omfattar enligt 1974 års byggnadsplaneförslag ca 90 friliggande villor, varav ca 50 st kompletterar befintlig bebyggelse medan 40 st tillkommer genom exploatering av idag obebyggda markområden.

De större obebyggda områden som avses att tas i anspråk är:

- I. Ett område SO om Munkekullen, på fälten som avgränsar "fastlandet" från halvön.
- II. Ett område N om f d järnvägsbanken mellan denna och Skörvallaviken.
- III. Ett område utmed väg 955 inom vilket bl a nuvarande handelsträdgården är belägen, NO Särö kyrka. (5)

Vidare har ett område runt Särö kyrka, inkluderande del av Stallbacken, området vid paviljongerna och delar av handelsträdgården reserverats som område för centrumfunktioner, och utlagts som ett reservområde.

Liksom fallet var med dispositionsplanen 1969, gjordes en alternativplan av planeringsutskottet för Särön. Analogt gavs planen namnet PLUS-77. I planen påtalas att byggnadsplanen inte tagit tillräcklig hänsyn till bevarande av öns särart. ... Förslaget behandlades inte kommunalt. (6)

Landsantikvarien yttrade sig 1977 till planerheten vid länsstyrelsen över byggnadsplaneförslaget 1974. I yttrandet heter det bl a att, "ön framstår ur flera aspekter som ett unikum och en väl avgränsad helhet, såväl topografiskt som socialt och arkitektoniskt. Påtagligt och karakteristiskt idag är de stora, ofta rikt utsmyckade byggnaderna uppförda under decennierna omkring sekelskiftet, med sina omgivningar av fri parkartad karaktär. ... Riktlinjer för all nybebyggelse på Särön bör alltså vara att denna vad gäller läge, volym, fasadmaterial och trakvinklar söker stöd i och anpassning till den omgivande befinliga bebyggelsestrukturen."

Mindre delar inom planområdet har ytterligare preciserats:

- I. "Förslaget är ur kulturhistorisk synvinkel miljömässigt oacceptabelt. ..."
- II. "En förtätning av bebyggelsen här är miljömässigt skadlig..."
- III. "Den föreslagna byggnationen/förtätningen kan accepteras."
- IV. För ett område vid f d järnvägsstationen påtalas att den gamla stationsmiljön inte bör slås sönder utan bevaras intakt." (7)

Länsantikvarien ingav 1978 ett samrådsyttrande till länsstyrelsens planeringsenhet...

Från naturvårdsenheten på länsstyrelsen inkom samrådsyttrande 1978. (8)

I mars 1977 antogs av kommunfullmäktige ett förslag till generalplan för kustområdet, som upprättats 1976. ... I det förslag till markdispositionsplan som ingår i kustplanen upptas Särö Västerskog som ett "område av riksintresse för vetenskaplig och kulturell naturvård och rörligt friluftsliv". Särö Västerskog är naturreservat enligt § 7 NVL sedan 1974 och omfattar en areal av 55 ar. Förvaltningen sker av Domänverket i samarbete med markägare. I kustplanen föreslås att Nordanskog skall skyddas genom NVL på sitt natu- och friluftsvärde. Övriga delar av Särö är upptaget som område för "kulturminnesvård" och karakteriseras som "större enhetligt bebyggelseområde av sekelskifteskaraktär. ..." (9)

Presentation av inventeringsområdet

Beträffande naturmiljön förtjänar givetvis Särö Västerskog att omnämnas i första hand. Dess vegetation karakteriseras av ett blandskogsbestånd av ursprunglig prägel som når ända ner till havet samt en intressant markflora som är unik för västkusten. Västerskogen är en relik av bronsålderns (1500-500 f Kr) lövskogar som en gång täckte stora delar av västkusten.

Nordanskog är i flera avseenden jämförbar med Västerskog, och karakteriseras också den av gammal blandskog med rik markflora, bl a tät förekomst av ormbunke och kraftiga snår av kaprifol. I än högre grad än Västerskog har Nordanskog karaktären av vildmark... (13)

Historik

Den historiska utvecklingen på Särö kan i stort uppdelas i tre epoker. Kronogårds- och säteriepoken som sträcker sig från 1200-talet fram till 1830-talet. Badortsepoken från 1830-talet till tiden för första världskriget. Därefter påbörjades den utveckling, som ännu pågår, med permanent bosättning i ombyggda äldre hus och i viss utsträckning i nybyggda villor. (16)

På flera av de omkringliggande öarna finns ytterligare rösen. Dessa gravanläggningar från bronsåldern (ca 1500-500 f Kr) utgör de äldsta kända spåren från förhistorisk tid och finns koncentrerade i ett stråk utmed kusten, både norr och söder om Särö.

En typ av lämningar från historisk tid som förtjänar att nämnas och som indirekt kan ha samband med Särö, utgörs av de sk tomtningarna. Dessa kan närmast beskrivas som ringformiga vallar (grunder) av sten, 1-2 meter breda, upptill 0,5 meter höga och

omslutande en yta med 2-3 meters diameter. Ofta utgjorde berg en eller två sidor av tomtningarna. På flera av de omkringliggande öarna, bl a Kedholmen, Bastholmen och Stubbholmen, finns ett stort antal tomtningar. ... En mer adekvat tolkning är att de utgör grundrester av säsongartade bosättningar för fiskare, möjligen även säljägare, från medeltiden eller senare. (17)

Successivt under stenåldern sjönk vattnet samtidigt som landet höjde sig. Dagens berg och åsar var öar i en dåtida skärgård. Omkring 4000 f Kr var endast delar av bergshöjderna i Västerskog, Nordanskog och Stallarbergen synliga.

Cirka 8000 f Kr nådde människan, troligen som renjägare, Västsverige.

Säkra boplatser samt boplatzindikationer finns på flera platser på fastlandet, i närheten av Särö. Den tundraliknande vegetationen som förekom strax efter isens avsmälning ersattes stegvis med kåkris, björk och tall, som fram till 7000 f Kr bör ha övergått i en björk- och tallvegetation. Ca 6000 f Kr inföll en värmeperiod och ekblandskogen (ek, alm och lind) vann insteg. (18)

Nordhalland var vid järnålderns början (500 f Kr) nästan helt bevuxet med skog, vilken dominerades av ek och andra lövträd. Landhöjningen fortsatte och större lerområden kom att ligga fria. Vattenståndet som vid 1000-talet f Kr låg ca 10 m över nuvarande nivå, var vid år 0 ca 5 m lägre, föratt vid slutet av järnåldern ligga 1-2 m över nuvarande nivå.

Två mycket tidiga skrifter omtalar namn på en folkstam som i sen tid identifierats med invånarna i Fjäre härad. Den klassiska alexandrinske geografen Ptolemaios uppräknar folkstammarna på ön Scandia, varav en är "firaisoi". Den romerske historieskrivaren Jordanes berättar i ett arbete från 500-talet e Kr om en folkstam på "den stora ön Scandza" (Skandinavien), kallad "fervir". (20)

Historisk tid

Under denna orostid möter man Särö för första gången i källorna. I hallandslistan i kung Valdemars jordebok, finns omtalat ett konungamöte vid Släp 1254. De tre nordiska överhuvudena möttes då bl a för att dryfta gränsregleringar. Efter ett nytt möte 1256 försålde bl a Särö till danske kungen och blev således kronogods.

Den förste brukaren av Scerön (Särö) nvar Peder Bragde. Tillsammans med flera andra gårdar i nordhalland, bl a Rossared och Gåsevadholm, byttes Särö bort 1364 till Ebbe Bengtsson Piik. Kronogården stannade i släkten Piiks ägo fram till 1625. Någon beskrivning av gårdens utseende eller läge vid denna tid finns inte.

Ännu under medeltiden har hallandskusten varit skogklädd. Efterhand skövlades dock skogen. Att Särö lyckats behålla sitt trädbestånd medan den kringliggande bygden skövlades har givit upphov till spekulationer. En av de mer sägenomspunna versionerna säger att Lars Gatenhielm skulle förlagt en del av sina skepp till Särö, vilket fick till följd att den danske befälhavaren, hellre än att riskera strid, lämnade skogarna i fred. (21)

Den främsta orsaken till en mera omfattande skövling utgjordes sannolikt av ett ökat krav på betesmark till boskapen. Sannolikt har Särö undsluppit skövling genom att den varit i en enda ägares hand och att denna utnyttjat naturtillgångarna försiktigt, samtidigt som avverkning skett på annat håll.

1645 ingicks freden i Brömsebro och Sverige övertog Halland på 30 år och efter 1658 för gott. Enligt jordeböckerna sägs Särö under denna tid brukades av Oluf (Hansson) i Sähred. 1649 blir Maclean ägare till Gåsevadholm, och genom frälsebyte 1651 även Särö, som då blir frälsegård.

Släkten Wernle kom under 1600-talets senare hälft och fram till 1754 att besitta gården. Även Wallda frälsegård ägdes av släkten. 1669 utverkades säterifrihet för hemmanet Särö. Med säterifriheten följde viss rusttjänstskyldighet, men framför allt innebar det stora skattelättnader fr godsägaren. (22)

I säteribestämmelserna stadgades bl a "att gården skulle bebyggas med en ägaren värdig säteribyggnad". Sannolikt stod byggnaden klar 1670, för dåvarande ägaren Leijoncranz.

1753 erhöll huvudbyggnaden en ny struktur (beskrivning, se nedan).

1771 är säteriet till salu och utannonserad i tidningen "Götheborgske Spionen". ... På fastigheten finns förutom en stor manbyggnad, spannmålsbod, nybyggd ladugård, bördig ängsmark, bra åkerjord, härlig skog, bra fårbeta på ett par av de kringliggande öarna och en säker hamn för större och mindre fartyg.

Säteriet kommer gnom försälningen i slakten Otterdahls ägo, i vilken den stannar fram till 1804 då familjen Åkerman genom arv tar Särö i besittning. (23)

....

Under 1900-talets första decennier börjar Särö gradvis att förändras. Badorten lever kvar, men den äldre karaktären försvinner successivt, även om paviljonger och andra byggnader fortfarande användes för uthyning till badgäster. Det sker under perioden en utbyggnad av antalet villor, en del för året-runt-bosättning. Dessutom byggdes flera hus om för att bättre motsvara den nya tidns krav på komfort. Särö kommer mer och mer att spela rollen som förnäm villaförstad till Göteborg, varifrån köpmannaaristokratin kunde flytta för att leva i "splendid isolation", (Stackell, Västskusten förr). (27)

Den nya ekonomiska överklass som växte fram efter industrialismens genombrott kom att behöva vad Gregor Paulsson (Svensk stad) kallar "kompensationsmiljö".

Badortslivet fortsatte emellertid och 1907 hade badorten det hittills största antalet badgäster -- 992. Under första världskriget blev det dock en markant nedgång av verksamheten.

Ytterligare ett Särö AB bildades 1917 och en punkt på bolagets program innebar att vissa områden skulle undantas från bebyggelseexploatering och försäljning, bl a delar av Västerskog, Särö kalv och Nordanskog.

1927 trädde Särö AB av 1917 i slutgiltig likvidation och badortsepoken kan sägas vara till ända. Med tanke på förändringarna i miljön kan ifrågasättas om inte denna gräns borde sättas ännu tidigare. Enligt Lars Stackell (Västskusten förr) kom under 1900-talets början, "det institutionella havsbadandet att luckras upp, utan speciella badterminer eller medicinskt betingade regler för dagligt liv, blev allt vanligare. Det bildas en havsbadort av ett nytt slag, i andra delar av vårt land, där den långa sandstranden med servicebyggnader blir en central miljögeneratris. Vid denna tid försvinner gradvis den livsföringstyp som kännetecknade den äldre badorten". (28)

Fram till 1951 ingick Särö i Släps kommun men genom sammanslagning med Vallda kommun bildades så Särö kommun. Vid den stora kommunsammanslagningen 1971 införlivades Särö kommun med Kungsbacka kommun. (29)

Landskap och bebyggelseutveckling

Den äldsta kända kartan, från 1692, visar att bebyggelsen var belägen på samma plats som den 1927 nedbrunna manbyggnaden, där då badortsrestaurangen var inrymd. Även om uppgifter saknas om gårdens läge under (tidig) medeltid, finns anledning att förmoda att den varit belägen på samma plats.

Enligt kartan inskränkte sig bebyggelsen till en manbyggnad med tillhörande ekonomibyggnader. Det valhant avritade gårdskomplexet visar att det förmodligen varit en krigbyggd gård, d v s fyra sammanbyggda längor kring en gårdsplan – en relativt vanlig planform för halländska säterigårdar. Samtliga byggnader var försedda med sadeltak. Därutöver fanns ett par mindre ekonomibyggnader.

Kartan visar att furuskogen under detta skede inte var så dominerande som i våra dagar. Av Västerskogen betecknas endast östra hälften som skogklädd. Någon broförbindelse med fastlandet är inte markerad, utan trafiken skedde sannolikt med färja.

Nästa kända karta över egendomen härstammar från 1773. Kartan visar en relativt oförändrad bild vid jämförelse med 1692 års karta. ... Gårdens utseende hade dock delvis förändrats 1753, då delar av ekonomibyggnaderna borttogs och manbyggnaden fick ett L-format utseende. På västra sidan uppfördes 1767 en u-formad ekonomibyggnad. (30)

Från denna tid återstår två byggnader: en stolpbod från 1775, idag bevarad i relativt oförändrat skick och en lada troligtvis från 1773.

I ett värderingsinstrument från 1827 uppges att inga andra byggnader finns på ön än de som tillhör sätesgården. Den L-formade manbyggnaden (corps-de-logiet) beskrivs i instrumentet som en envånig timmerbyggnad klädd med stående panel med gul oljefärg. Byggnaden hade valmat tak, och på trädgårdssidan åt öster fanns ett mittparti avslutat i en trekantsgavel. Knutlådepilastrar indelade i övrigt fasaderna.

Under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet tillkom flera byggnader för säteriets behov. Samtliga belägna i omedelbar närhet av huvudbyggnaden. Området kring säteriet kom sedermera att utgöra ett naturligt centrum under badortsepoken då manbyggnaden huvudsakligen fungerade som restaurang. Byggnadens utseende bibehölls fram till branden 1927, med undantag för en 1918 uppförd envånig verandautbyggnad utmed östra sidan. (31)

1886 revs den U-formade ladugårdsbyggnaden och på dess plats i anslutning till manbyggnaden uppfördes ett societetshus. Detta var i samband med att kreatursbesättningen överflyttades tillfastlandet.

Badortsepokens bebyggelseutveckling går tillbaka redan till de första åren under 1840-talet, då Åkerman lät uppföra bostadshus på ön, både större paviljonger och enfamiljshus.

Av de större paviljongerna kan nämnas tre som uppfördes 1845 och placerades strax sydost om manbyggnaden. Placeringen framgår av en karta från 1867. Från samma år härstammar det s k Drottninghuset, som uppfördes strax norr om manbyggnaden. Husens utformning var relativt enkel och de kläddes med locklistpanel som målades med ljus färg. I tidens anda försågs de med utsmyckningar i form av snickeridetaljer. Från detta tidsskede härstammar även flera av de byggnader – de s k trädgårdspaviljongerna – som uppfördes strax söder om manbyggnaden. (31)

Som tidigare nämnts låg vid brofästet det från Klev flyttade badhuset som fick tjäna som bostadshus åt badgästerna. Nästan ihopbyggt med den tidigare nämnda "Långkateksen" låg en tvåvåningsbyggnad som gick under beteckningen "Schweizerhuset". Husets funktion är osäker. En tolkning är att den kommit av att den varit societetslokal, och att namnet kan ha uppkommit av att byggnaden inrymde ett schweizeri. Alternativt kan byggnadsstilen gjort att byggnaden förknippats med schweizisk lanthusarkitektur. Under 1880-talet var öns telegrafstation inrymd i byggnaden, Huset revs 1886 och virket användes för att bygga det nya societetshuset vid manbyggnaden. "Långkatekesen" revs 1892. (32)

Vid sekelmitten bestod badorten av säteriets manbyggnad (även restaurang) och säteriets ekonomibyggnader sydväst om detta. Vidare fanns de stora paviljongerna och ett okänt antal enfamiljshus. Dessutom låg "Schweizerhuset" och "Långkatekesen" i en grupp för sig och utmed öns fastlandssida varmbadhuset och de olika kallbadhusen. Byggnaderna låg klungvis utspridda, inbäddade i grönska.

En uppfattning om de allra tidigaste uppförda enfamiljshusens placering och utseende är idag svår att få, då inga av dessa kvarstår i ursprungligt skick. Att stugorna, en bättre beteckning än "villor", varit en slags enkla fiskarstugor är en teori som framförts. Möjligen kan "Skogshyddan", som sannolikt härstammar från 1830-talet, tjäna som exempel vid ett försök att förstå och rekonstruera de tidigaste enfamiljshusens utseende. Byggnaderna

den är nu helt ombyggd men finns avbildad i sin tidigaste utformning som ett enkelt envåningshus under sadeltak.

Först under 1890-talet kunde villorna med tillhörande tomter friköpas. Husen bör under Schmidts tid varit något större än under den tidigaste perioden. ... De flesta är starkt om- och/eller tillbyggda. Troligtvis var de små 1-1,5 plans hus under flackt sadeltak, ibland med frontespis. (33)

Betraktar man bebyggelsens placering på 1867 års karta, finner man förutom de till säteriet knutna ekonomibyggnaderna ett bestånd av ca 25 sommarvillor. Undantagslöst är de placerade på öns östra sida. Dels byggde man så nära centrum och dess vägar som möjligt, dels byggde man i vind- och solskyddade lägen. Förutom de ovannämnda bebyggelsekoncentrationerna vid säteriet och bofästet är ett av de tidigaste bebyggda områdena ett område utmed den s k Bassängbacken. ... Vidare fanns hus utmed de små höjderna Munkekullen och Nunnekullen på öns östra sida.

Vid betraktande av en karta från 1888 (ur en reklambroschyr) finner man att antalet hus inte ökat speciellt påtagligt under den gångna tjugoårsperioden. Ytterligare några hus har kommit till på södra sidan av Stallbergen vid Sandvik, även dessa av enkel utformning och klädda med ljusmålad träpanel. För säteriets del har en del ekonomibyggnader rivits. Miljön har ytterligare omdanats för badgästernas fromma, och i Västerskog, Nordanskog och på Stallbergen har ett flertal stigar tagits upp. Vidare har kätgelbanor anlagts och framför paviljongerna en spelplan, möjligen för tennis. (35)

Påtagliga förändringar kan iakttas på kartbilden av år 1893. Så har t ex anlagts en ny ångbåtsbrygga vid Ålevikens norra del. Det s k Schweizerhuset vid körbron har rivits och ett nytt badhus har anlagts strax öster om Gövik. Dessutom har en societetssalong uppförts intill restaurangen och på så sätt har skapats en gård, kringbyggd på tre sidor.

Nio år senare, 1902, har tillkommit ytterligare ca 10 villor. Bebyggelsen tränger nu allt längre ut på västsidorna av Nordanskog och Stallbergen. Även i närheten av nya ångbåtsbryggan har villor uppförts.

Man kan även skönja en förändring av byggnadernas utseende. Villa Furuhäll (Särö 1:13) belägen strax invid Ålevikens norra ände, kan tjäna som exempel. Den år 1894 uppförda villan har hämtat stilinfluenser från "landeriarkitekturen", med sitt åttakantiga torn tillbyggt på ena gaveln av den höga byggnadskroppen (jmf Wilhelmsbergs lande-

ri, Göteborg). Byggnaden har en friare utformning än de tidigare sommarvillorna. Därtill artikulerade mängden av snickeridetaler byggnaderna ytterligare. Gregor Paulssons (Svensk stad) karakteristik av Wilhelmsberg är tillämpligt även i detta fall – ”byggnaden kan sägas utgöra ett slags fåfånga, till vilket lagts ett bostadshus”.

Utbyggnaden skedde i relativt långsam takt efter 1860-talet, då den verkliga toppen kan sägas ha ägt rum men accelererar åter under 1900-talets första decennier. Då uppfördes ett 30-tal nya byggnaderna. Samtidigt blir flera äldre villor om- och tillbyggda. (36)

Den välbärgade grupp människor som bosatt sig på Särö kom att skapa en ”egen” stil på sina villor. Gärna användes utländska förebilder som klart skilde sig från den tidigare, mer lokalt präglade bebyggelsen. De nya husens arkitektur uttryckte det ekonomiska välstånd och den höga sociala status man hade. De stora husen skulle kunna visa upp lika monumentala representationsutrymmen som stadsvåningarna.

På flera håll anlades stora parkliknande trädgårdar. Dessa kunde t ex omfatta fruktträdgårdar, trädgårdsland, växthus, tennisbanor, stora gäsmattor, dammar samt även oörd natur. Speciella chaufförs-, trädgårdsmästarebostäder och separata stallbyggnader byggdes i anslutning. De stora egendomarna kom att bilda små avskilda enheter inom den redan socialt och ekonomiskt avgänsade Säröenklaven.

Hela Särömiljön fick en delvis ny karaktär som förnäm villaförstad till Göteborg, på liknande sätt som t ex Örgryte. Denna ”stadsdel” kring Örgryte kyrka utgjordes ursprungligen av sommarbostäder för burgna Göteborgsfamiljer. I takt med ökad industrialisering som medförde att Göteborg expanderade, förändrades emellertid områdets karaktär med ökat permanentboende som följd. (37)

Bland de byggnader som uppfördes under denna tid kan nämnas den utmed Åleviken belägna ”Dicksonska villan”, uppförd 1904 åt Ernst Krüger i en tudorinspirerad stil med tegel och imiterat korsvirke. Vidare villa Ysäter från 1910, ritad av Igus Clason och uppförd i öländsk kalksten (nu riven), ”Stenstugan” i Västerskogen, ritad av Orla Ygberg och uppförd 1907. Byggnaden är mycket originellt utformad och till stor del uppförd av obearbetad natursten. Därutöver ”Munkekullen” 1917 av Oswald Westerberg i en slags karolinsk stil med vitputsad fasad.

Den nya tidens arkitekturideal avspeglar sig även i officiella byggnader som Säröbanans ändstation, uppförd 1904 i en stil inspirerad av fornnordisk täarkitektur, den

närliggande åttakantiga strandpaviljongen från samma år (riven efter kort tid omkring 1915) samt Lokmannahemmet från 1917 i nordvästra delen av Nordanskog, som byggdes med nationalromantiska förtecken.

Två arkitekter som var flitigt anlidade under 1900-talets första decennier var Orla Ygberg och Oswald Westerberg. Båda ritade hus i den nya tidens anda med anstrykning av nationalromantik. Speciellt Ygberg gav sina byggnader en "särskild" prägel. En enkel och stilren arkitektur vars framträdande drag var breda grundmurar, vitkalkade kraftiga skorstenar, brutna tak med kraftig lutning och varierad träpanel – ofta liggande och stående lockpanel och fjällpanel i ljus färg. Ytterligare stilelement utgjordes av markerade hörnbrädor, knutbrädor och dropplister liksom gesims och fönsteromfattningar.

Westerbergs byggnader var ofta större med träpanel som fasadklädsel, gärna brunmålad. Båda ritade också byggnader som särskildesig från den gängse produktionen. Av Westerberg kan nämnas "Villa Munkekullen" och av Ygberg "Clasegården". Båda dessa viputsade byggnader uppfördes 1917.

Ett viktigt särdrag under denna period är byggnadernas lokalisering. Det är först nu man tar västerläget i anspråk. Husn placerades ofta på eller i bergssluttningarna, vilket ger trädgårdsmiljöerna "vildmarksprägel". (38)

Utbyggnaden avstannar vid tiden för första världskriget (1914-18) och nästa "topp" kommer omkring 1930-talets mitt. Ungefär 10 hus av varierande storlek och utformning uppförs vid denna tid. Även nu läggs de flesta husen i västerläge. Det vanligaste fasadmaterialet är liksom tidigare träpanel, gärna brunmålad.

Från och med 1940-talet avstannar nybyggnadsverksamheten på Särö. Endast enstaka hus uppförs under de följande årtiondena, merparten avsedda för permanent boende. Utmärkande drag för denna bebyggelse är stora oartikulerade fasader med puts eller tegel som fasadmaterial. Taklutningen blir flackare och hus i en våning dominerar.

Utmärkande för bebyggelsen på Särö är att den givits så stark förankring i landskapets naturliga förutsättningar. Med få undantag har den placerats omkring de skogklädda höjderna. I enstaka fall har husen placerats högre upp på bergen. De öppna partierna har konsekvent undvikits och ett strikt förhållande mellan skog, öppen mark och bebyggelse har skapats. (39)

Detta förhållande är betingat av det kulturella mönster som utbildats på Särö genom århundradenas förlopp. Alltifrån den tidiga kronogårds- och säteriepoken över badorts-epoken fram till dagens förortsmiljö, har en liten och välbeställd grupp utnyttjat Särö för bostadsändamål och här värnat och skyddat denna sin socialt avgränsade miljö. (40)

Bevarandeförslag

Bevarandeförslaget går ut på att bevara ett tvärsnitt av områdets bebyggelsehistoriska utveckling samt att bibehålla enstaka återstående bebyggelsemiljöer intakta.

Särö utgör en väl avgränsad och kulturhistoriskt mycket värdefull miljö där bebyggelse och kulturlandskap utgör en helhet av såväl vetenskapligt, rekreativt som upplevelsemässigt mycket stort värde. (43)

Nedan presenterad byggnad (Särö 1:45, "Dicksonska villan") har tillmätts ett så högt kulturhistoriskt värde att möjligheterna till byggnadsminnesförklaring närmare bör utredas. (44)

Redovisning av miljöer och enstaka objekt

A. Bebyggelsemiljö kring Särö kyka: Området som helhet bör bevaras och i plan betecknas med q. Detta innebär att särskild miljöhänsyn erfordras vid planering. För stolpboden från 1775 föreslås Q markering. Med Q betecknat område skall utgöra reservat för befintlig, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

B. Miljö vid f d järnvägsstationen: Hela stationsmiljön bör bevaras... Säkerställande föreslås i plan, genom q-beteckning...

C. Miljö kring Munkekullen och Nunnekullen: Ingen ny bebyggelse bör tillföras området. Det är av stor vikt att det öppna landskapet ned mot det ursprungliga sundet mellan Särö och fastlandet hålls öppet. Säkerställande föreslås ske i plan genom q-beteckning. För Villa Ängsäter föreslås Q-markering.

Enstaka objekt

Följande byggnaders karaktär bör bevaras:

Villa Skogshyddan (1:2)

Villa Furuhöjd (1:8)

Villa Furuhäll (1:13)

Villa Kullen (1:18)

Villa Fridhem (1:25)

Villa Ekeliden (1:37)

Villa Solsidan (1:38)

Dicksonska villan (1:45) Q

Villa Ekudden (1:170)

Villa Kartene (1:247)

Villa Stallarhöjden (1:269)

Alphyddan (1:298)

Stenstugan (1:355)

Lokmannahemmet (1:441)

Badhus (1:447)